

Hazánk új létesítményeiről és termelésének fejlődéséről szóló térképvezérléseink, grafikonjaink, diagramjaink és táblázataink nagyrészt a szakkörök keretében készülhetnek, de iskolai földrajzi pályázatként is előállíthatók. Kirándulásaink alkalmával a természetföldrajzi ismeretek mellett tekintsenek meg egy-egy új alkotást, és ismerkedjenek meg a létesítmény funkciójával, s legfontosabb munkafázisaival.

Amint látjuk, Magyarország gazdaságföldrajzának tanításánál nemcsak konkrét ismereteket nyújthatunk hazánk gazdasági struktúrájáról, fejlődéséről, hanem igen fontos erkölcsi-politikai nevelőhatásokat is gyakorolhatunk, s ezt kell kihasználni az adott keretek között a legmélyebben, a legmeggyőzőbben. Ne essünk túlzásokba a számok és a tények bemutatásánál, legyünk tekintettel a gyermek pszichikai adottságaira. Ne feledkezzünk meg a gyermekekről, számoljunk értelmi és teherbíró-képességeikkel, találjuk meg azt az utat, azokat a módszereket, melyeknek segítségével tanulóink megismerik az elért eredményeinket úgy, hogy azokon keresztül alakul, fejlődik világnézetük, hazaszeretetük, politikai szemléletük.

Dr. Kormány Gyula

IRODALOM

1. Tanterv és utasítás. Tankönyvkiadó, Bp. 1962.
2. Földrajztanítás. 1965, 1970. évfolyam.
3. A Tanácsköztársaságtól napjainkig. KSH, Bp. 1969.
4. KSH évkönyv 1969.
5. Statisztikai szemle 43. évf. 8—9. és 11. szám.
6. Magyar statisztikai zsebkönyv. Bp. 1972.

A vizualitás és a sztatiko-dinamikus képek használata az orosz nyelv-oktatásban

Az utóbbi évtizedben a vizuális gondolkodás és szokatlan nagy méreteket öltött. A képlátás örömeért — vélik úgy, talán nem is kevesen — ma már nem kell tárlatra, színházba, moziba menni, házhoz szállítja a televízió. A gyerekek is együtt élnek a képekkel. Látásuk a nagy igénybevételtől a korábbinál jobban kifejlődik. Vannak olyanok is, akik azt tartják, ez a túlfokozott vizualitás veszélyezteti az olvasási igényt, a nyomtatott könyvek létét, visszafejleszti a fogalmi kultúrát. A vizuális közlés tömeggravitációja újszerűsége miatt ma eleven erőként hat, mint például egykor a géppel sugárzott zene, melytől az élő zenét féltették, vagy a mozgófilm, amelytől, mint ma a tv-től, egyszer már féltették a könyvet, sőt a színházat is. Mégis, ma is van élő zene, könyv is, színház is, a mozi sem sorvasztotta el a tv. Mindegyik megtalálta a maga közönségét, amely megfelelő élet- és létbiztonságot teremtett tartós fennmaradásukhoz. A ma hullámhegyen levő vizualitás az újszerűség varázsának elnyugvása után mindenképp megtalálja majd a fogalmi kultúrát, amellyel, mint rész az egészszel, a társadalmi tudatban is szoros egységre lép.

Idegnyelvi-oktatás és vizualitás

A nyelvoktatás számára kifejezetten előnyös a gyerekeknek ez a fejlettebb vizuális érzéke. Azért is, mert a nyelvi formákban megjelenő gondolkodás nemcsak a belső absztrakt fogalmi tevékenységre, hanem azt megelőzően a külső érzékszervi érzékelésre is épül. A természeti, társadalmi környezet, az mindennapi élet ugyanis leginkább vonalakban, kiterjedésekben, formákban, színekben, mozgásokban, cselekvésekben, történésekben, azt mondhatjuk, képi alakzatokban jelenik meg a szem számára. A gyermek is a látás segítségével tesz szubjektív rendet a környezetnek ebben az objektív kaoszában. A rendteremtés egyben a megismerés és az anyanyelvtanulás folyamatát is magában foglalja. A vizualitás más érzékszervvel nem pótolható módon jelen van a fogalmi tevékenység mellett, a képek ezáltal felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak a konkrét fogalmak idegnyelvi jeleinek az anyanyelv nélküli megtanításában is. Hasznos a gyerekek fejlettebb vizualitása továbbá azért, mert a mozi, a televízió hatásaként a képeknek nemcsak a konkrét, hanem a szimbo-

likus, asszociatív ábrázolási képességét is könnyebben felismerik és megértik, következtésképpen az elvont fogalmak egész sora is megelvévenithető képekkel az idegennyelvi szemantizáció és exercitáció számára.

A kép mint az idegennyelvi „megismerés” egyik fázisa.

Az anyanyelv tanulása közben a gyermek önszükségből és öniditékből végzi a szem számára megjelenő valóság elemeinek a megismerését és keresi a tudati kifejezés számára (a felmótték segítségével) azok nyelvi jeleit és a nyelvi jelrendszer használati módjait, szabályait. Ezzel a kétfázisú megismeréssel szemben (valóságismeret és az azt kifejező anyanyelvi ismeret megszerzése) az idegen nyelv tanulása csak egyfázisú megismerés, mert benne, különösen alapfokon, környezeti-tárgyi megismerés nem folyik, jobbára inkább az anyanyelven elsajátított valóságismeret idegen nyelven való kifejezőképességének, a nyelvi jelrendszer elsajátításának, a nyelvi kommunikáció második nyelvi csatornájának a kimunkálása történik. Ebben az egyfázisú ismeretszerzési folyamatban a másik fázis helyettesítésére, imitálására a kép igen jó alkalmassággal szolgál. Meg tudja ezt tenni, mert a képszerűen megjelenő valóságot a maga módján tükrözni, felidézni tudja, „aláadja” az idegennyelvi szemantizációnak; mert szimbólikus, asszociatív képességénél fogva mozgásba hozza és serkenti a gondolatokat, irányítva a témát, segítve az exercitációt; mert élethelyzeteket eleveníthet meg, lehetőséget adva a beszédhelyzetek szemléletessé tételére; mert a szójelentés és beszédhelyzet magyarázatokat szükségtelenné téve, illetve minimalisra csökkentve az anyanyelvet jelentős mértékben helyettesíteni tudja, miáltal hozzásegít az idegennyelvi óra egy nyelvűségének a megteremtéséhez; nem utolsósorban, mert a képeket alkotó művész tehetsége, fantáziája és a képek színei nagy szolgálatot tehetnek az érdeklődés felkeltésének, a kedvcsináló stimulációnak.

Az idegennyelvi szemléltető képek típusai

Ahogy a mindennapi élet létrehozta a maga természeti, társadalmi, emberi mozgásait és állapotait, amelyek a nyelvi tevékenység tárgyát is képezik, éppen úgy a technika is kitermelte az ezeket képi formában ábrázolni, kifejezni tudó vizuális eszközöket és módokat.

Az állapotokat megörökítő sztatikus képek a kultúrtörténet hajnalától ismeretesek és használatosak. Ezek a nyelvi szemléltetésben az állapotok bemutatása mellett a mozgások, jelenségek, élethelyzetek állapotát merevített mozzanatait is tükrözik a megfigyelés, az elemzés, a rólu való beszélgetés gyakorlása számára. Az

idegennyelv-oktatásban ilyenek a jól ismert tankönyvi, munkafüzeti képek, a faliképek, diafilmképek stb.

A mozgást ábrázoló dinamikus kép jóformán csak századunk vívmánya, a mozifilm feltalálásával és elterjedésével került használatba. Ez, mint ismert, a jelenségeknek, történéseknek, élethelyzeteknek a természetes mozgásváltozásait és az állapotok belső dinamikáját mutatja meg a maga kifejező eszközeivel. A nyelvtanítás számára érdekes, szellemes és vonzó összefüggésekben tud nyelvi helyzeteket, beszédhelyzeteket a tanulók elé tárni. Ilyen a nálunk még kisszámú nyelvi film és a sokak által már használatba vett tv idegennyelvi órák.

A képeknek van egy harmadik típusa is, mely átmenetet képez az említett típusok között. Az elemre bontott és táblára helyezhető applikációs figurákra gondolunk, amelyek azt a nevet is kaphatják:

Sztatiko-dinamikus képek

Ezeknek az állapotértékű egyedi képeknek — az idegennyelvi gondolati tevékenység irányítása érdekében végzett hely- és helyzetváltoztatásai, valamint egymással való viszonybaállításai során — a fizikai sztatikájuk megbomlik és pszichikai dinamikába áttérve a mozgástörténés impresszióját tudják keltetni a manipulációs folyamatot aktív figyelemmel kíséző tanulóknál. Ez a pszichikai hatás abból a tulajdonságukból ered, hogy egyedileg mind szimplex képek; hogy a szimplex képek olyat is szimbólizálhatnak, ami nincs rajtuk jelen; hogy az egymás mellé állított szimplex képpárok fogalmi asszociációt hozhatnak létre; hogy komplex képek alakíthatók ki belőlük; hogy az egyes komplex képek rendjének az átszervezésével ugyanazon szituáció más-más oldalról mutatható be; hogy a beszédgyakorlás tárgyát képező történési színhelyei folyamatosan alakíthatók, cselekményeik képileg végigkísérhetők és szemléletessé tehetőek; hogy a képi-fogalmi változások permanenciája elvileg végtelen.

Használatuk az orosz nyelvi órán

Ma már nemcsak az 5., hanem a 6. osztály orosz nyelvi anyagához is rendelkezésre állnak a sztatiko-dinamikus applikációs képek, melyek praktikus használhatóságuk folytán — úgy tűnik — átmenetileg háttérbe szorították mind a dia-, mind a faliképeket. Ez azzal magyarázható, hogy az olvasmányokként összeválogatott és borítékban elhelyezett képek könnyebben hordozhatóak és kezelhetőek a technikai apparatúrát igénylő szemléltető eszközöknél és minden más képi eszköznél szabadabb alkotó lehetőséget adnak a szaktanárnak a téma képi kialakításában és variálásában.

Aki elmélyült használatukban, tapasztalhatta,

hogy az orosz nyelvi órának szinte minden lényeges mozzanatában értékes segédeszközül szolgál. Így a szótanításban, a lexikai előkészítésben, a téma begyakorlásában, a monológikus és dialógikus beszéd fejlesztésében egyes nyelvtani jelenségek szemléletes megtanításában és gyakoroltatásában, a számonkérésben, az írás-és írásbeli kifejezőkészség erősítésében. Alkalmassak továbbá a frontális osztálymunka, a heterogén csoportmunka és bizonyos esetekben a differenciált egyéni munka segítésére. Az applikációs képek felhasználási lehetőségei széleskörűek és eredményt ígérőek. Van ezeknek a képeknek egy igen nagy ökonómikus haszna is: a tanórától egyetlen percet sem vesznek el, mert a beszédhelyzetek képi kialakítása mindig a beszéddel egyidejűleg, azzal párhuzamosan történik.

Táblái elrendezésük két alapszempontja

Az applikációs figurákból a komplex képek kialakítása némelykor gondot okoz. Kicsi a tábla, sok a figura, nem fér el, zsúfolta a kép, áttekinthetetlen, mit hagyjunk el, mivel kezdjük a situáció kialakítását. Ezek a kérdések nemcsak a váratlan improvizációnál, a tervszerű előkészületek során is felmerülnek. Amikor mindent szeretnénk a képen megmutatni a gyerekeknek, talán akkor mutatunk a legkevesebbet, és ezt mindig akkor érezzük meg, amikor kevés figurával nagyon sokat sikerült kifejezni. Talán ez; az egyszerűség lehetne a legfőbb szempontunk a komplex képek táblái kialakításánál. Most mégis két más természetű szempontot kell megvizsgálnunk.

Minden valóságos történet két alapelemet tartalmaz: a situációt és a miliót. A situáció alatt azokat az élethelyzeteket értjük, melyek a nekik megfelelő cselekvéseket, történéseket, állapotokat stb. létrehozják, alakítják és indokolják. Minden situáció valamilyen milióban zajlik le. A milió nemcsak szintére, hanem jellemzője is a situációnak. A milió általában a tárgyi valóság, ezért objektív. A situáció jobbra az ember és környezet, illetve ember és ember viszonyára épül, ezért inkább szubjektív.

A valóságnak ezt a két elemét az applikációs táblára is át kell vinni, nemcsak, mert a tanítandó nyelvi anyag hitelét, valóságértékét adjuk meg vele, hanem mert általa megoldódik a probléma is, hogy mivel kezdjem, mivel folytassam a komplex kép kialakítását. Nyilván az objektívvel, a tárgyi környezettel, a milióval kell kezdenem. Ennek érzékeltetésére — és itt van máris az egyszerűség — néhány egyszerű, de jellemző környezeti elem is elegendő. A tantermet például már egy tábla is szimbolizálhatja, vagy a műhelyt egy nagyméretű, sokszemes ablak, a tavaszi mezőt egy barna csík rajta traktorral, az őszelőt egy sárga csík rajta

kombájjal, az utcát akár egyetlen ház is, a szobát egy divány, a konyhát egy tűzhely stb. Amikor a nyelvi anyag által megkívánt környezet kialakult az applikációs táblán, csak akkor helyezük bele a szubjektív elemeket, a cselekményben résztvevő embereket, kialakítva általuk a tárgyak, emberek közötti cselekménybeli viszonyokat, a situációt. Itt már megjelenik a képszimbólum mellett a képassocziáció is. Az utcát ábrázoló házhoz pl. az iskola képzetét társítja, ha felé két-három táskát vivő gyerek megy, s ha egy asszonyt helyezünk helyére, akinek kezében kosár van, a ház mindjárt a bolt képzetét kelti, s ha történetesen egy férfi megy felé, akit apának nevezünk meg, máris a hazafelé haladás fogalma ébred. Az idegennyelvi tankönyvek anyaga ezeket a képzeteket segítség nélkül sugallja, s ha a tanár tudatosan segít is, egymástól távolabb álló képzetek is könnyen összehasonlíthatók. Az összehasonlás elég gyakran valamely környezeti elem és valamely szereplő személy között történik, miáltal nemcsak a környezet és a személy egymásmellettsége, hanem bizonyos szimbólumok és asszociációk is összekapcsolják a situációt, a milióval.

Néhány tapasztalati megjegyzés

A milió, mivel konkrétabb, könnyebben fejezi ki a hozzáfűzött fogalmakat. A situáció valamivel elvontabb, különösen, ha a cselekvő személyek között párbeszédet kell megeleveníteni. Beszélgetésük tartalmát nem mindig mutatják a képek. Célzerű ezért ezeket a mondatokat kérdőintonációs, eldöntendő kérdésekkel a tanulók szájába adni.

Az applikációs képek a belső pszichikai, gondolati dinamikát csak akkor indítják el, és tartják fenn a tanulóknál, továbbá a képszimbólumok és képassocziációk akkor válnak érzéketővé számukra, ha szemük láttára keletkezik a kép: a milió és a situáció. Az előre táblára helyezett és a tanulók elé készen adott applikációs komplex kép mind az órai aktivitásban, mind a nyelvi eredményben szerfeletti csalódást okozhat, ugyanis nem egyenértékű a grafikus által előre megrajzolt tankönyvi, munkafüzetű és egyéb faliképekkel, amelyek lényegesen több képi alkotó elemet tartalmaznak, olyanokat is, melyeket az applikáció a már említett képzetársításokkal helyettesít. Az applikációs komplex kép ezért mindig áttekinthetőbb, kevesebb a képi elem rajta, de az elemek közötti asszociációs fogalmi „résekben” olyan meglepően gazdag gondolati anyagot halmazhat fel, ami csak a mozgófilmhez hasonlítható.

Természetesen az oktatási céltól függően pl. szemantizálásnál lényegesen több képi elemre is felhelyezhető, egy szoba, egy konyha egy tanterem teljes berendezése is, ha éppen a

bútorneveket tanítjuk, vagy az iskolaudvaron, illetve egy téli tájon számos gyerek különböző játszadózásai, ha a nyári, téli játékokat, szórákosokat akarjuk megtanítani. Az ilyen túlteltett applikációs táblán is azonban hasznos valamilyen rendet betartani, talán azt, hogy csak a szükséges képek kerüljenek fel rá, több ne legyen rajta, mint kell, csak olyanok legyenek fent, amelyeket már megnevezni tudnak a gyerekek, vagy amelyeket megneveztetni, megtanítani kívánunk velük.

Bármilyen tárgy képalkotásnál mindig a már ismert, a tanulók által megtanult szavakat ábrázoló képelemeket helyezzük fel először, vagyis az ismertből indulunk ki a megtanítani szándékozott ismeretlen felé. A figurákat egyenként rakjuk fel, az ismertekre rákérdünk, az ismeretleneket megnevezzük és visszakérdezzük. A kép felépülésének első menetében mindig közősen válaszolnak, a második menetben egyénileg, a harmadikban már ők kérdeznek, s végül adjuk a kezükbe is a képecskéket, hadd gyakorolják önállóan és játékosan a képkirakást és általa a beszédet.

Amikor két képi elem már fenn van a táblán, köztük valamilyen térbeli, cselekvésbeli, állapotbeli, emberi, társadalmi viszony alakul ki. S az újabb felhelyezett elemek között megint más, vagy korábbiakat megismérlő viszonyjelzések jönnek létre. Minden lehetséges viszonyt megnevezhetünk és visszakérdezhetünk.

A kialakított applikációs komplex kép az olvasmányi cselekményeknek mintegy vizuális tartalmi vázlatát, a hozzá kapcsolt kérdések pedig a nyelvi-gondolati vázlatát adják. Ezeket a vázlatokat írással is kombinálva a szóbeli gyakorlás mellett a beszédnek írásban való gyakorlására is változatos lehetőségek nyílnak: így a cselekmény leírása kép + kérdések alapján, azután csak kép alapján, majd csak kérdések alapján, végül emlékezetből. Ezáltal a bevezetőben említett vizualitás az idegen nyelv tanulása során is eljut a fogalmisáig, amelynek létrehozója az értelem, kifejezője a nyelv és hordozója az írás.

Az applikációs komplex képek keletkeztetése közben, ha kissé naivnak tűnik is, nem árt esetleg arra is gondolnunk, hogy az applikációs tábla egy kis színpad, a tárgyképek a díszlet, az emberfigurák a szereplők. Érdemes a díszlettervező jó esztétikájával és térérzékelével elrendezni a miliőt és a rendező aprólékos, könnyed és szellemes körültekintésével mozgatni, cseréltetni a szituációkban szereplő emberfigurákat. Nem feledhetjük el, hogy „színpadunkkal” szemben a legérzékenyebb „közönség” ül, aki kritikáját csak jóval később, felnőtt korában magatartásával, emberi értékeivel juttatja majd kifejezésre. Ezek a kis képek is tartós nyomot hagyhatnak a nevelésükben.

~ Szabó Tibor

EMÖDI JÁNOS

Kurityán

Differenciált foglalkozás a nyelvtan órán

A csoportos foglalkozások egyik fajtája a differenciált foglalkozás. E oktatási eljárások nagyban fejlesztik a tanulók önálló gondolkodását, mind az új anyag megértésében, elsajátításában, mind a feladatok gyakorlásában. Önálló munkavégzésre és logikus gondolkodásra szoktatja őket. A differenciált foglalkozás esetében a 3 csoportba osztott tanulóknak megfelelő szintű, „testalkatukhoz” mért gyakorlatokat kell készíteniük. Általában, az első csoportba jó, a második csoportba közepes és a harmadik csoportba gyenge tanulmányi eredményű tanulók tartoznak. Úgyelhetünk azonban arra, hogy a gyerek ne érezze magát egy zárt rendszerben (mindenki a saját csoportjában), amelyből sem előre, sem hátra nem kerülhet, nem mozoghat. Ha pl. egy gyengébb tanuló, aki a 3. csoportba lett osztva nyelvtani, helyesírási (vagy más típusú) gyakorlatát több esetben, folyamatosan helyesen

oldja meg, vagy észrevehető helyesírásának javulása, feljebb kerülhet a 2. vagy az 1. csoportba. A többszöri hibátlan elkészítés után már látszik, hogy a tanuló érti csoportjának megfelelő szintű gyakorlati anyagát, s ezek után az egy fokkal nehezebb feladat elvégzésére is képes. Itt a gyakorlatokra adott osztályzatok mellett figyelembe vehetjük átlagosan a magyar nyelvi osztályzatot, eredményt — beleértve az irodalom jegyeit is. Így a tanuló látja, hogy munkája eredményes és aktívabban kapcsolódik be csoportja feladatainak elkészítésébe. Előfordulhat viszont, hogy egy jobb tanuló, aki a csoport alakításakor az 1. csoportba került, de gyakorlatai nem pontosak, hanyatlás tapasztalható — itt is szintén figyelembe véve átlagosan a magyar nyelv tanulmányi eredményét — lejjebb kerülhet a 2. csoportba. Ez ösztönzi arra, hogy a következőkben körültekintőbben,